

REGUŁA ZAKONU KRZYŻACKIEGO

Reguła Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, przekład i komentarz Janusz Trupinda, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2002 ss. 48

Zakon krzyżacki był korporacją duchowną utworzoną w określonych celach pod koniec XII w. w Ziemi Świętej. Jego funkcjonowanie było oparte na hierarchicznym podporządkowaniu poszczególnych członków (braci-rycerzy i księży) naczelnym władzom Zakonu, reprezentowanym przez wielkiego mistrza wybieranego przez najwyższych dostojników na kapitułach. Całe życie członków korporacji normowała *Reguła*, którą pierwotnie, być może, Krzyżacy zapożyczyli od joannitów. W 1196 r. wspólnota szpitalna żyła już według *racionabiles consuetudines*, o czym świadczy dokument papieża Celestyna III z 21 grudnia tegoż roku¹. Natomiast datę *ante quem* zestawiania i redakcji *Statutów krzyżackich*, (w skład których wchodziły: *Reguła*, *Zwyczaje* i *Prawa*) stanowi pismo wizytatora i wysłannika wielkiego mistrza, Eberharda de Sayn z 1251 r., skierowanego do braci w Prusach, w którym powoływał się on na *Statuty*, w formie przypo-

---

¹ *Tabulae Ordinis Theutonici ex Tabularii Regii Berolinensis codice potissimum*, ed. E. Strehlke, Berolini 1869 nr 296, zob. nr 297, 298; Zob. M.-L. Favreau, *Studien zur Frühgeschichte des Deutschen Ordens*, Stuttgart o. J. [1974], Kieler historische Studien 21, s. 35 n; U. Arnold, *Powstanie i najstarsze dzieje zakonu krzyżackiego. O założeniu i strukturze wewnętrznej szpitala niemieckiego w Akkonie oraz zakonu rycerskiego w pierwszej połowie XIII wieku*, (tłum. T. Jasiński), w: *Tęgoż. Zakon krzyżacki z Ziemi Świętej nad Bałtyk*, Toruń 1996 s. 13 n.

minającej tą, jaką znamy obecnie². Poczynając od 1264 r. w skład zachowanych do dziś *Statutów* wchodziły też *Ustawy* dodawane przez poszczególnych wielkich mistrzów³. Utworem najstarszym i podstawowym była jednak *Reguła*, która stanowiła podstawowy zbiór zasad wyznaczających cele, środki i rytm życia zakonnego. Regulowała ona podstawowe kwestie, poczynając od założeń funkcjonowania zakonu krzyżackiego, norm i przepisów odnoszących się do praktycznej realizacji trzech ślubów zakonnych (czystości, posłuszeństwa i ubóstwa) oraz życia wspólnotowego, a kończąc na organizacji szpitali i szczegółowych przepisach, dotyczących życia religijnego i codziennego braci i księży w konwencie.

Dorobek dotychczasowych badań nad historią zakonu krzyżackiego jest imponujący. Cieszą się one bowiem niesłabnącym od ponad stu lat zainteresowaniem kolejnych pokoleń historyków. Uczni ci zdążyli już nakreślić wiele syntetycznych i analitycznych monografii ujmujących dzieje Zakonu w różnych jego aspektach, publikując jednocześnie najważniejsze źródła do jego historii. Jednym z ostatnich wydawnictw źródłowych dotyczącym zakonu krzyżackiego jest opublikowana w języku polskim *Reguła* zakonu niemieckiego. Jej przekładu podjął się Janusz Trupinda, historyk, którego zainteresowania badawcze koncentrują się na zagadnieniach związanych z kulturą, sztuką i ideologią państwa krzyżackiego w Prusach⁴. On też zopatrzył tekst *Reguły* w podstawowy komentarz i jak sam podaje we *Wstępie*, jego tłumaczenie, *ukazując się w wydawnictwie popularno-*

² Zob. PrUB Bd. 1/1 nr 251.

³ Zob. *Die Statuten des Deutschen Ordens nach den ältesten Handschriften*, ed. M. Perlbach, Halle 1890 s. 22 n; Zob. I. Sterns, *The Statutes of the Teutonic Knights. A Study of Religious Chivalry*, University of Pennsylvania 1969 s. 13 n; M.-L. Favreau, *Studien*, s. 36 n; K. Militzer, *Von Akkon zur Marienburg. Verfassung, Verwaltung und Sozialstruktur des Deutschen Ordens 1190–1309*, „Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens” Bd. 56:1999 s. 19 n.

⁴ Zob. J. Trupinda, *Przekaz Dusburga o biskupie chełmińskim Heidenryku i Leszku Czarnym. Ze studiów nad ideologią krzyżacką*, w: *Krzyżowcy, kronikarze, dyplomaci*, red. B. Śliwiński, Gdańsk–Koszalin 1997 s. 295–308; Tenże, *Biblijne i literackie zapożyczenia w kronice Piotra z Dusburga. Próba częściowej rekonstrukcji warsztatu pisarskiego*, w: *Szlachta, starostowie, zaciężni*, red. B. Śliwiński, Gdańsk–Koszalin 1998 s. 343–374; Tenże, *Ideologia krucjatowa w Kronice Piotra z Dusburga*, Gdańsk 1999; *Kancelaria wielkich mistrzów w Malborku. Katalog wystawy 15 czerwca–15 sierpnia 2001*, opr. J. Trupinda, Malbork 2001.

naukowym, skierowane jest do szerokiej rzeszy czytelników zainteresowanych codziennym życiem braci i podstawami funkcjonowania zakonu krzyżackiego. Z tego względu zastosowano dość obfity komentarz historyczny, objaśniający niektóre problematyczne kwestie (s. 12). Recenzentem publikacji do druku był Wiesław Długokęcki.

Omawiane wydawnictwo rozpoczyna *Wstęp* pióra J. Trupindy, który skrótowo omówił powstanie zakonu krzyżackiego w Ziemi Świętej i zaprezentował kolejne etapy zestawiania i redakcji *Statutów* krzyżackich (w skład których wchodziła *Reguła*), zwracając uwagę na fakt, iż *Statuty* nie były tworem jednorazowym lecz wynikiem długotrwałego procesu i rozwoju organizacyjnego wspólnoty szpitalnej, a następnie zakonu rycerskiego. Ich podstawą i punktem odniesienia pozostaje jednak *Reguła*, uzupełniana później i rozbudowywana w znaczący sposób. Następnie zamieszczona została publikacja tłumaczenia *Reguły* zakonu krzyżackiego (s. 14–39). Pomimo tego, iż pierwotnie *Reguła* została spisana w języku łacińskim, a dopiero później powstały tłumaczenia na języki narodowe: niemiecki, francuski, niderlandzki (aby umożliwić niepiśmiennym i nie znającym łaciny braciom poznanie tekstu), J. Trupinda zdecydował się na zamieszczenie przekładu środkowo-niemieckiego tłumaczenia *Reguły*, pochodzącego z rękopisu datowanego na 1264 r., wykorzystując za podstawę tłumaczenia wciąż aktualną edycję Maxa Perlbacha, *Die Statuten des Deutschen Ordens nach den ältesten Handschriften* (Halle 1890 s. 22–56). Takie posunięcie J. Trupindy, który zdaje sobie sprawę z wtórności wersji niemieckiej względem łacińskiego pierwowzoru podyktowane było tym, iż jak sam przyznaje, obydwa teksty różnią się nieco od siebie, (co w niektórych miejscach zaznaczono w tekście), a tłumacz chciał zaprezentować czytelnikowi *rzeczywistą podstawę życia konwentualnego braci krzyżackich w Prusach, w formie z jaką stykali się oni na co dzień* (s. 11). Przyjęcie takiego rozwiązania teoretycznie ma swoje uzasadnienie. Należy jednak zaznaczyć, iż trudno jest precyzyjnie rozstrzygnąć jaki był faktyczny wpływ *Reguły* na życie Krzyżaków. O ile bowiem na początku był on zapewne najsilniejszy, o tyle z biegiem czasu uległ osłabieniu. Pośrednio przemawia za tym *Kronika* Piotra z Dusburga (powstała w latach 1326–1330), gdzie jej autor, narzekając na upadek obyczajów i cnót w Zakonie wskazywał na pouczający przykład braci żyjących w XIII w.⁵ Zdaniem Dusburga jed-

⁵ Zob. *Chronicon Terrae Prussiae von Peter von Dusburg*, hrsg. M. Toeppen,

nym z objawów, a może i przyczyn, był zanik zainteresowania Krzyżaków lekturą *Reguły* (i innych pożytecznych pism) podczas posiłków, co w konsekwencji doprowadziło do jej nieznamości i lekceważenia jej zaleceń. Zjawisko to jest już bardzo wyraźnie od połowy XIV w., kiedy to w widoczny sposób Krzyżacy zaczęli odchodzić od ideału, jaki kreuje *Reguła* w stronę życia mocno zeświecczonego (apogeum w XV w.)⁶. Nie zmienia to faktu, że *Regułę*, (uzupełnioną przez *consuetudines* oraz *instituta* dopełniające całość tzw. *Statutów*), traktować należy priorytetowo, jako teoretyczną podstawę życia konwentualnego, wobec czego właściwszym ze względów doktrynalnych i jej oryginalnej wymowy byłoby przetłumaczenie jej z pierwowzoru łacińskiego. Mając jednak na uwadze fakt, iż tłumaczenie J. Trupindy ukazało się w wydawnictwie popularnonaukowym, to na tym poziomie należy je uznać za wystarczające. Chcąc natomiast opublikować w przyszłości naukowe polskojęzyczne tłumaczenie *Reguły* należałoby sięgnąć po najstarszy oryginał łaciński uwzględniając jednocześnie najstarsze tłumaczenia w językach narodowych.

Wykorzystany przez J. Trupinę środkowo-niemiecki przekład *Reguły*, który stał się podstawą polskojęzycznego tłumaczenia składa się z dwóch części: *Prologu*, zawierającego wiadomości o początkach szpitala niemieckiego pod Akkonem i początkach Zakonu oraz biblijne uzasadnienie istnienia korporacji i celowości walki z niewiernymi (s. 14–18), a także z właściwej *Reguły* składającej się z 37 punktów, zawierającej podstawowe przepisy i nakazy odnoszące się do codziennego życia w krzyżackim konwencie (s. 18–39). Od strony filologicznej zaprezentowane przez J. Trupinę tłumaczenie nie budzi większych zastrzeżeń, jednak wydaje się, iż w niektórych fragmentach tekstu zbyt mocno uwspółcześniono słownictwo i interpunkcję, co w pewnym stopniu przyczyniło się do częściowej zatury charakteru tekstu

w: SRPr Bd. 1 s. 22; M. Polakówna, *Kronika Piotra z Dusburga*, Wrocław 1968 s. 176 n; M. D y g o, *Die heiligen Deutschordensritter. Didaktik und Herrschaftsideologie im Deutschen Orden in Preussen um 1300*, w: *Die Spiritualität der Ritterorden im Mittelalter* (Ordines Militares VII), Toruń 1993 s. 172 n; J. Trupinda, *Ideologia krucjatowa*, s. 158 n.

⁶ Zob. M. D y g o, *Mnich i rycerz. Ideologiczne modele postaw w zakonie krzyżackim w Prusach w XIV–XV w.*, ZH t. 55: 1990 z. 4 s. 7 n; J. Trupinda, *Ideologia krucjatowa*, s. 158 n; G. Kucharski, *Życie codzienne i dworskie wielkich mistrzów krzyżackich w świetle „Marienburger Tresslerbuch” z lat 1399–1409*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” t. 61: 2001 s. 171 n.

(np. s. 26, 27, 29, 34, 37). W większości jednak nie stracił on swoistego posmaku archaiczności. W konflikcie między dobrem czytelnika a wiernością oryginałowi J. Trupinda celowo zdecydował się na zwiększenie zrozumiałości tekstu *Reguły*, kosztem dosłownego tłumaczenia, co w przypadku wydawnictwa popularnonaukowego jest uzasadnione. Na uznanie zasługuje to, iż w sprawach wymagających bliższego wyjaśnienia w tekście *Reguły* J. Trupinda odsyła do szerszego komentarza zamieszczonego w przypisach, w których czytelnik znajduje klarowne informacje.

Oprócz *Reguły* na końcu pracy (s. 40–46) J. Trupinda zamieścił tłumaczenie tekstu *De primordiis ordinis Theutonici narratio* (*Opowieść o początkach Zakonu Niemieckiego*) celem unaocznienia niektórych spornych kwestii dotyczących wczesnych dziejów Zakonu. Zasadność tego posunięcia wynika z faktu, iż dokument ten, będący najstarszym ujęciem początków Krzyżaków, był również głównym trzonem części historycznej *Prologu* do niemieckojęzycznej wersji *Reguły*⁷. Podstawą tłumaczenia J. Trupindy było krytyczne wydanie *De primordiis ordinis Theutonici narratio* sporządzone przez Udo Arnolda w 1968 r.⁸ Również i ta część od strony filologicznej nie budzi zastrzeżeń, a ogólny wydźwięk tekstu zachował posmak archaiczności. Ta część również została opatrzona najniezbędniejszymi przypisami, najczęściej przybliżającymi występujące w tekście postacie i miejscowości. Pewnym mankamentem pracy, pomimo jej popularnonaukowego charakteru, wydaje się być zbyt skąpa *Wybrana literatura*; można ją było bowiem nieco rozszerzyć, np. o prace ogólnie ukazujące dzieje zakonu krzyżackiego⁹.

⁷ Autor *Opowieści* – nie znany z imienia brat krzyżacki (zapewne ksiądz) – znalazł oryginał lub odpis dokumentu Honoriusza III z 8 grudnia 1216 r. oraz pismo możnych krzyżowców w sprawie szpitala niemieckiego do papieża z 1198 r.; zob. U. Arnold, *De primordiis ordinis Theutonici narratio*, „Preussland” Jg. 4: 1966 nr 2 s. 17 n.

⁸ *De primordiis ordinis Theutonici narratio*, hrsg. von W. Hubatsch, bearb. von U. Arnold, w: SRPr Bd. 6, Frankfurt a/M 1968 s. 22–29 (rękopis tzw. „R” z Biblioteki Watykańskiej, datowany na połowę XIV w., jeden z najbliższych zaginionemu oryginałowi). Obecnie przyjmuje się, iż pierwotny tekst *Opowieści* powstał po roku 1244 a przed 1264 r. (najprawdopodobniej w latach 1244–1245); zob. U. Arnold, *De primordiis ordinis Theutonici narratio*, s. 17–30; T. Jasiński, *Najstarsze kroniki i roczniki krzyżackie dotyczące Prus*, Poznań 1996 s. 105.

⁹ Brakuje np. przetłumaczonych na język polski szeregu studiów w zbiorze U. Arnolda, *Zakon krzyżacki z Ziemi Świętej nad Bałtyk*, Toruń 1996.

Książkę od strony graficznej wydano starannie. Barwna okładka (niestety miękka), z fotografią zwornika z kapitułarza na Zamku Wysokim w Malborku ilustrującego rozdział 14 *Reguły (O dawaniu dziesięciny z chleba i jalmużny)* trafnie oddaje treść recenzowanej pracy. Ponadto użycie wysokiej jakości papieru, tzw. „kredowego”, na którym wydano tekst *Reguły* może gwarantować, że pozycja będzie służyć czytelnikowi przez wiele lat. Opublikowanie tekstu *Reguły* krzyżackiej w tłumaczeniu na język polski stanowi dobre wprowadzenie do podjęcia dalszych kroków do kolejnych polskojęzycznych edycji najstarszych zabytków piśmiennictwa krzyżackiego. Poza tym publikacja ta może być istotnym impulsem do dalszych szczegółowych badań nad codziennym życiem braci i podstawami funkcjonowania zakonu krzyżackiego, zagadnień, które nie zostały jeszcze kompleksowo zbadane ¹⁰.

---

¹⁰ Ostatnio problemem życia codziennego i dworskiego wielkich mistrzów krzyżackich w późnym średniowieczu zajął się G. Kucharski, *Życie codzienne i dworskie wielkich mistrzów krzyżackich*, s. 171–207. Obecnie autor przygotowuje monografię poświęconą życiu codziennemu Krzyżaków w Prusach. Ostatnio tematyką funkcjonowania zakonu krzyżackiego w Prusach zajął się S. Józwiak, *Powstanie i rozwój struktury administracyjno-terytorialnej zakonu krzyżackiego na Kujawach i w ziemi chełmińskiej w latach 1246–1343*, Toruń 1997; Tenże, *Centralne i terytorialne organy władzy zakonu krzyżackiego w Prusach w latach 1228–1410. Rozwój–Przekształcenia–Kompetencje*, Toruń 2001; K. Militzer, *Von Akkon zur Marienburg*, s. passim.